

MET EEN BALPEN NAAR DE ALPEN

Notities over universitair défaitisme in Frankrijk

Andreas Nijenhuis

Inleiding

"L'âge d'or du recrutement des enseignants est bel et bien terminé", kopte het katern 'maatschappij' van *Le Monde* onlangs.¹ De Franse minister van onderwijs, François Bayrou, zal het aantal onderwijzers in het basis- en middelbaar onderwijs dit jaar reduceren met 4900. De universiteit blijft buiten schot en krijgt er zelfs 2700 personeelsleden bij. Toch deed dit nieuws velen in universitaire kringen met heimwee terugdenken aan de 'gouden tijd' van de jaren tachtig. Toen wierf de overheid grote aantallen nieuwe onderwijzers en universitair docenten onder hun afgestudeerden. De al bestaande ongerustheid over het functioneren van de Franse universiteit werd nu geaccentueerd door een artikel als dat in *Le Monde*. Er heerst namelijk een zeker défaitisme in de rangen van docenten en studenten aan de Franse universiteit. Is de gouden tijd van het onderwijs zelf soms ten einde?

De grote beroering die tijdingen als deze teweegbrengen op de Franse universiteit, lijkt in Nederlandse ogen overtrokken. De vraag rijst welke repercussies een bezuiniging in het niet-universitaire onderwijs heeft op de universiteit zelf. Hoe functioneert het Franse universiteitssysteem in vergelijking met het ons vertrouwde Nederlandse model? In dit artikel zal ik de overeenkomsten en de verschillen tussen het Franse en Nederlandse systeem schetsen. De onbekendheid van veel Nederlanders met het Franse universiteitssysteem maakt een beschouwing van dien aard interessant. Ook zal ik proberen aan te geven waar het Franse pessimisme, dat zo in tegenspraak lijkt met het in Nederland heersende stereotype beeld van Franse zelfgenoegzaamheid, uit voort komt. Een laatste doel is het weergeven van de atmosfeer op de Franse universiteit. Hierbij is mijn ervaring met de universiteit van Grenoble het uitgangspunt. Aan de universiteit *Pierre Mendès France* (Grenoble II) heb ik drie jaar gestudeerd.²

1 *Le Monde*, 15 november 1996, 15.

2 Veel dank aan Rob Wagenaar en Christine Vicherd, die mijn verblijf in Grenoble tussen 1993 en 1996 mogelijk maakten. Met Christine Vicherd sprak ik bovendien uitgebreid over het Franse universiteitssysteem.

Grenoble en zijn universiteit

De agglomeratie Grenoble telt 440.000 inwoners. Er zijn onder hen ongeveer 30.000 studenten, die zorgen voor een vrij levendig uitgaansleven. De vallei van Grenoble ligt ingeklemd tussen de Alpen, die aan alle kanten de stad omringen als een natuurlijke vestingwal. "Au bout de chaque rue, une montagne", constateerde de schrijver Stendhal dan ook. De rivier Isère stroomt door de stad en heeft zijn naam geleend aan het departement waarvan Grenoble de hoofdstad is. Het ontstaan van de stad is te danken aan de Romeinen, die een brug over de rivier bouwden. De stad heette Cularo tot de komst van keizer Gratianus, die de stad in alle bescheidenheid Gratianopolis liet noemen. Door de strategische ligging was Grenoble eeuwenlang een garnizoenstad. Aan het militaire verleden heeft de stad een hele serie forten overgehouden. Het fort van de Bastille steekt bijvoorbeeld, als ware het de Atheense Acropolis, boven de stad uit.

De Bastille biedt een prachtig uitzicht over de stad en is daarom een geliefde plek voor een wandeling of een feest. In een van de kazernes in het fort is tegenwoordig een complex met studentenkamers gevestigd. Er lijkt inzake het comfort weinig veranderd sinds de laatste soldaat de poort uit marcheerde. Ook andere studentenflats blinken uit in soberheid. Hetzelfde geldt voor de mensa's. In een onvervalste jaren zeventig-atmosfeer kan men zich 's middags en 's avonds tegoed doen aan een warme driegangenmaaltijd in een van de zeven *restaurants universitaires*. Dit voor welgeteld vier gulden, hetgeen een Nederlander tevreden stemt.

De universiteit van Grenoble werd gesticht in 1339, door paus Benedictus XI. Godsdienstoorlogen, de pest, en de concurrentie van de universiteit van Valence brachten Grenoble en haar universiteit echter weinig goeds en de universiteit leidde een marginaal bestaan. Wetten uit 1806 en 1896 brachten de universiteit definitief tot bloei. De hervormingen van het beruchte jaar 1968 leidden tot een splitsing van de universiteit. Om de explosieve groei van het aantal studenten in goede banen te leiden, kwamen er drie universiteiten en een technologisch instituut in de plaats van de oude universiteit.³ Ter vergelijking: de Sorbonne werd opgedeeld in vijftien universiteiten!

Aan de rand van Grenoble, aan de oevers van de Isère, werd een grote campus gebouwd om plaats te bieden aan de universiteiten. Uitgestrekt op 80 hectare liggen de collegezalen, bibliotheken, mensa's en studentenflats. Vrijwel alle gebouwen hebben, naar goed Frans gebruik, stichtelijke en pedagogische namen (*d'Arsonval*, *Barnave*, *Berlioze*, *Faure*, *Fourier*, *Mendès France*, *Stendhal*) waarvan iedereen een vaag besef heeft, of een afkorting (*ENSIMAG*, *CLV*, *III*, *BHSM*) waarvoor hetzelfde geldt. De stijl van de gebouwen is geïnspireerd op de architecturale stroming van Le Corbusier. Een grote hoeveelheid ruw beton (met

3 Dit zijn *Université Joseph Fourier*, Grenoble I (bèta-wetenschappen, medicijnen); *Université Pierre Mendès France*, Grenoble II (menswetenschappen, geschiedenis, kunstgeschiedenis, filosofie); *Université Stendhal*, Grenoble III (sociale wetenschappen, moderne talen); INPG: *Institut National Polytechnique de Grenoble* (Technische universiteit).

sporen van de bekisting), zelfdragende trappen en direct in het beton gegoten muurversieringen, omringen de circa 30.000 studenten die gebruik maken van de faciliteiten op de campus. In de jaren negentig doet de architectuur van de universiteitsgebouwen velen verouderd aan, maar een geïnteresseerde blik kan wonderen doen. Zo veranderde mijn aanvankelijke afschuw voor de gebouwen na enige tijd in een waardering van de stijleenheid en de samenhang van de gebouwen en hun omgeving. Bouwkundige 'citaten' verwijzen naar de bergen en de vestingwerken van Grenoble. Rondom de gebouwen werpen 25.000 bomen in de zomer een aangename schaduw over de warme campus en hullen de universiteit in het groen.

Naast eten en onderdak verzorgen de universiteiten van Grenoble natuurlijk ook colleges. De universiteit *Pierre Mendès France* is een van de drie universiteiten die de oude vervangen. Zij telt 18.500 studenten, waarvan er ruim 1300 van de *Unité de Formation et de Recherche d'Histoire* deel uitmaken. Dit is de vakgroep Geschiedenis die sinds de hervorming van 1968 onder de menswetenschappen valt en dus geen letteren-discipline is, zoals haar Nederlandse tegenhangers. Een staf van 29 docenten ziet toe op de geestelijke vorming van de studenten.

Het onderwijs op de universiteit is massaal van karakter. Het relatief lage aantal docenten is hier debet aan, maar ook de Franse gewoonte de studenten te beschouwen als 'lege vaten' waar de docent zijn kennis tijdens hoorcolleges in 'stort'. Daarnaast staan de docenten op een voetstuk. Het komt niet in het hoofd van een Franse student op de staf te tutoyeren, waar dat in Nederland heel gewoon is. Ook schroomt men vragen te stellen, om niet over te komen als onwetende student. Vooral de eerste twee studiejaar zijn daardoor vrij schools van opzet en liggen in het verlengde van het middelbaar onderwijs. In het derde jaar, de *Licence*, verandert deze houding enigszins. Van de studenten wordt meer persoonlijk initiatief verwacht. De colleges worden allengs meer gegeven in de vorm van werkgroepen waarin referaten van studenten een belangrijke rol spelen. Er is bovendien een grote keuzevrijheid bij het bepalen van de vakken die men wil volgen.

De colleges beslaan bij de vakgroep Geschiedenis de onafgebroken periode van oktober tot juni. De tentamens vinden plaats aan het eind van het jaar en bestaan uit een schriftelijk en een mondeling onderdeel. In de tentamentijd, de maand juni, zijn de bibliotheken afgeladen vol en het sociale leven van de studenten raakt duidelijk in een crisis. Er wordt gedacht over de invoering van een semester- of trimestercyclus, om de belasting voor studenten en docenten te spreiden. Een voordeel van de huidige opzet is echter wel dat de colleges tijd geven om de stof te verdiepen.

De *Maîtrise*, het jaar van afstuderen, breekt radicaal met de opzet van de voorgaande jaren. Het onderwijs in collegevorm wordt tot een strikt minimum teruggebracht en vrijwel het hele jaar wordt besteed aan het schrijven van een scriptie. De vrijheid is ongekend groot en veel studenten hebben de grootste moeite zich aan te passen. Geheel op eigen kracht, inzicht en discipline moet men een onderzoekje opzetten, bronnenmateriaal en literatuur bestuderen en een *mémoire* van circa 200 pagina's schrijven. Naar verluidt, doet de helft van de

studenten daar meerdere jaren over; de overgang is hun te abrupt. Dit mechanisme doet zich overigens ook in Nederland voor, voornamelijk onder propadeuse studenten.

Het voordeel van het Franse systeem is dat een grote hoeveelheid feitelijke kennis wordt opgedaan in de eerste cyclus (de eerste twee jaar), en academische vaardigheden worden verworven in de tweede cyclus (de laatste twee jaar). De *Maîtrise* is het sluitstuk van de opleiding, waarin de twee soorten kennis tezamen gebruikt dienen te worden in het kader van een historisch onderzoek.

Materiële voorzieningen en onderzoek

Hoewel de vakgroep *Unité de Formation et de Recherche* heet, is het onderzoek voornamelijk een aangelegenheid van de docenten. Aan onderzoek komen zij door de toenemende werkdruk overigens steeds minder toe. De verhouding tussen docenten en studenten is bij de vakgroep Geschiedenis in Grenoble 1 op 45, ofwel één derde 'slechter' dan in Groningen. Het geven van colleges vergt het leeuwendeel van hun aandacht. Dit is uiteraard een factor van ontevredenheid onder de docenten en een reden om meer financiële steun te vragen bij het ministerie van onderwijs. Dit ministerie bezuinigt daarentegen steeds meer.

Het wetenschappelijke onderzoek is vrij los gestructureerd. Er zijn 'onderzoekslaboratoria' die verbonden zijn aan de universiteiten. De financiering van de onderzoeken is veelal een zaak van de onderzoekers zelf. Het ministerie en de regionale en departementale overheid verstrekken beurzen, de universiteit niet of nauwelijks. Ook voor de studenten is het wetenschappelijke onderzoek dus een individuele aangelegenheid. AIO- of OIO-plaatsen zijn zeer schaars, zometeen onbereikbaar. De meeste studenten financieren daarom het promotie-onderzoek zelf. Velen haken af na een paar jaar wegens geldgebrek. Naarmate het onderzoek vordert, neemt de kans op een beurs toe. De investering biedt immers meer zekerheid naar gelang de promovendus vordert in zijn werk en de kans van slagen van de onderneming toeneemt. Veel beurzen dekken dan ook alleen de kosten van de laatste jaren van het onderzoek.

De materiële ondersteuning van onderwijs en onderzoek is over het algemeen vrij matig in vergelijking met de Nederlandse situatie. De collegezalen zijn doorgaans te krap bemeten om plaats te bieden aan het grote aantal studenten. Zo huist de vakgroep Geschiedenis weliswaar sinds vorig jaar in een nieuw gebouw, maar dit onderkomen vormt slechts de helft van de geplande voorzieningen. Of het tweede deel van het gebouw gefinancierd wordt, is maar de vraag. Tijdens grote hoorcolleges kan een aantal studenten voorlopig in ieder geval alleen plaats vinden op de grond.

Waar iedere Nederlandse universiteit een computernetwerk heeft en op het Internet is vertegenwoordigd, zijn computers dun gezaaid op de Franse universiteit. De vakgroep Geschiedenis in Grenoble telt er ongeveer tien, waarvan zeven in gebruik zijn bij de administratie. De docenten hebben zelf geen beschikking over computers en studenten al helemaal niet. Een ieder is dus afhankelijk van zijn

eigen middelen, en op de prikborden tieren de aanbiedingen voor tekstverwerking door 'specialisten' (à drie gulden per pagina) dan ook welig.

Niet alle voorzieningen zijn karig. De centrale bibliotheek beschikt over een groot fonds. Van de standaardwerken zijn echter niet voldoende exemplaren beschikbaar, zodat de algemene studieboeken meestal uitgeleend zijn. Voor de onderzoeker is dit geen probleem; een ware rijkdom aan specifieke werken vult de bibliotheekkasten en er zijn aparte zalen voor hen gereserveerd. De gemeentelijke bibliotheek wordt ook hoofdzakelijk door studenten bevolkt. Naast een heel behoorlijk algemeen fonds, is er een afdeling oude en kostbare werken die goed voorzien is. De geschiedenis van de *Dauphiné* is hier goeddeels verantwoordelijk voor en de bibliotheek biedt dan ook uitgelezen materiaal voor regionale studies.

De immateriële begeleiding van de onderzoekers is overigens doorgaans uitstekend. Gerenommeerde professoren als Jacques Solé⁴ (Moderne geschiedenis) en Pierette Paravy (Middeleeuwse geschiedenis) begeleiden relatief weinig studenten. Zij hebben daardoor alle aandacht voor de enkeling die zich waagt aan een promotie. De inschrijving van het promotie-onderwerp in het centrale register wordt voorafgegaan door een post-doctorale opleiding, *Diplôme d'Etudes Approfondies*, die de aanstaande promovendus vertrouwd maakt met de beginselen van wetenschappelijk onderzoek. Zo weet de onderzoekende student zich materieel minimaal en geestelijk maximaal ondersteund.

Het niveau van de proefschriften was traditioneel hoog in Frankrijk. In de jaren tachtig is een nieuw stelsel ingevoerd, waarbij men gemiddeld vijf jaar doet over een promotie, waar dit eerder vaak het drievoud hiervan was. Het relatief korte bestaan van de *Thèse nouveau régime* laat mij niet toe het niveau van de nieuwe lichting proefschriften te beoordelen.

Over studenten in Frankrijk

In Nederland is een van de vormende elementen van het universitaire leven het wonen op kamers. Door het in Franse ogen royale beurzenstelsel, kan de Nederlandse student het zich veroorloven het ouderlijk huis te verlaten om te gaan studeren. Hierdoor is het niet uitzonderlijk een Amsterdamse student in Maastricht te treffen, en andersom, al hebben de universiteiten in Nederland ook wel degelijk een regionale functie. In Frankrijk is noch het een, noch het ander het geval. Dit ligt wellicht minder aan de aantrekkelijkheid van moeders pappot, dan aan het feit dat studiebeurzen schaars zijn en niet systematisch, doch op *mérite* worden toegekend. Slechts een kleine minderheid van de Franse studenten heeft een studiebeurs. Studeren is daarom voor de meeste studenten (en hun ouders) een dure aangelegenheid. Veel studenten wonen dan ook thuis. Daarnaast komen de studenten zelden uit een andere universitaire regio, of *Académie* dan die

4 Van de hand van Jacques Solé is binnenkort in *Groniek* een artikel over 'La nuit du quatre août' (1789) te lezen.

waaronder de universiteit valt. Het is om administratieve redenen zelfs vrij moeilijk om in een andere *Académie* de universiteit te bezoeken. Veel studenten wonen daarom niet in Grenoble zelf, maar bij hun ouders in de omstreken van Grenoble. Veelal komen zij per auto naar de universiteit. De parkeerplaatsen raken 's ochtends overvol met typisch studentikoze auto's (Eenden, Renault 4's en zelfs een enkele *Dauphine*) waarmee de studenten naar college komen.

De groep studenten die de universitaire woonruimtes bevolkt, is meestal beursgerechtigd en vaak van buitenlandse afkomst. Twaalf procent van de studenten aan de universiteit *Pierre Mendès France* is buitenlander. Deels komt dit door de talrijke uitwisselingsverdragen, deels door de functie van opleidingscentrum die Frankrijk heeft in de voormalige kolonies. Het aantal niet-Franse Europeanen en Afrikanen in de studentencomplexen van de universiteit is indrukwekkend. Veel van hen studeren technische en medische wetenschappen. Aan de vakgroep Geschiedenis zijn onder de buitenlanders vrijwel exclusief niet-Franse Europeanen en Canadezen vertegenwoordigd.

Het zijn vaak de studenten uit de *résidences* die in de bibliotheek studeren. De ruime zalen zijn een verademing in vergelijking met de kloosterachtige 'studeercellen' die de kleine studentenkamertjes zijn. In de tentamenperiode voegt zich daarbij de menigte die thuis geen rust vindt. De beursalen zijn het ook die de mensa's 's avonds bevolken. In de meeste mensa's eet men sober maar goed, al is het geen *haute cuisine à la Paul Bocuse*. Rond het middaguur worden de *restaurants universitaires* overigens helemaal druk bezocht. Dan houdt alle activiteit in de collegezalen op, om twee uur later pas weer hervat te worden. In de tussentijd verdringen zich rijen voor de toegang van de eetzalen. "De Fransen hebben een klok in hun maag en eten in hun hoofd", heeft een Engelsman ooit gezegd.

Het bijwonen van de colleges levert een aantal interessante indrukken op. De Franse studenten zijn in de eerste plaats zeer hoffelijk. Al snel wordt de reflex een deur open te houden voor de volgende passant standaard. Daarnaast valt het vormelijke respect waarmee de docenten bejegend worden op. Na de docent binnenkomen in de collegezaal of een hoogleraar tutoyeren is *not done*. Het college wordt door de studenten met een nauwgezetheid die grenst aan het ongelooflijke opgeschreven. Dit past in de schoolse traditie waarin de docent en diens woord erg belangrijk zijn. In gesprekken met docenten, werd mij duidelijk gemaakt dat de haast dociele houding van de studenten echter niet altijd op prijs gesteld wordt. Meer persoonlijk initiatief van de studenten zou in feite gewaardeerd worden door de docenten. De macht der gewoonte is echter erg groot. Dit wordt overigens ook in stand gehouden door de structuur van het college te gebruiken in het essay van het schriftelijke tentamen. Men leert het college *par coeur*!

Een voorbeeld van deze traditiegetrouwe vormvastheid, is het gebruik onder historici in spe een betoog altijd te structureren in drie delen. De juristen in wording hebben daarentegen steevast een tweedeling in hun essays. Waarom dit zo is, lijkt niemand zich af te vragen. Een voordeel van dit gebruik is dat referaten en essays helder van opzet zijn. Het denken is als het ware geconditioneerd in een

vastgestelde vorm. Frappant is in dit opzicht dat werkstukken handgeschreven worden ingeleverd. Het gebrek aan informaticavoorzieningen is hiervoor misschien een verklaring. Of omgekeerd natuurlijk.

Met de taalbeheersing is het op de Franse universiteit, mede door de aandacht voor vormvereisten, goed gesteld. Beter dan op de Nederlandse universiteiten, ben ik geneigd te stellen. De enkele vragen die gesteld worden, zijn zindelijk geformuleerd. Dit geldt ook voor de referaten die gehouden worden. In de *Licence* is er voor referaten veel plaats ingeruimd. De participatie van de studenten wordt op deze wijze afgedwongen in een gedefinieerde vorm. Er bestaat bovendien minder schroom met medestudenten te discussiëren en zo komt de persoonlijke deelname aan het onderwijs toch tot stand.

Universiteit en maatschappij

Het functioneren van de Franse universiteit op zich is goed te vergelijken met dat van de Nederlandse. De verhoudingen tussen student en docent zijn afstandelijker en materieel is de universiteit in Frankrijk minder goed uitgerust. Dit laatste fenomeen is overigens van de laatste jaren en geldt in mindere mate voor de bèta-studies. Men zou kunnen stellen dat in Frankrijk met minder middelen meer gedaan wordt. Onder geen beding zijn de Franse universiteiten slecht te noemen.

De plaats die de Franse universiteit in de maatschappij inneemt, is echter van een geheel andere aard dan die van de Nederlandse. Er is dan ook een discussie gaande over de functie van de universiteit; leidt zij op tot een specifieke baan, of is haar taak de vorming van de geest? Het diploma van de middelbare school, het *Baccalauréat*, wordt van oudsher beschouwd als de eerste academische graad.⁵ Daarop volgen de *Licence* en de *Maîtrise* en, uiteindelijk, het *Doctorat*. Het *Baccalauréat* is daarom een toegangsbewijs voor de universiteit. De middelbare school is in Frankrijk bovendien niet opgedeeld in drie niveaus, zoals in Nederland. Er zijn dus verhoudingsgewijs meer mensen die instromen op de universiteit. Hierdoor komen de materiële tekortkomingen aan het licht. De voorzieningen zijn eenvoudigweg niet berekend op de huidige aantallen studenten.

Elke vorm van selectie bij de toelating tot de universiteit is in het Franse systeem uitgesloten. Het *Baccalauréat* is immers formeel een universitaire graad. Het zijn daarom niet, zoals in Nederland, de meest 'academische' zielen die de universiteit bezoeken. (Of het VWO wel de meest academische zielen voortbrengt, is een andere vraag.) De feitelijke selectie vindt derhalve plaats in de eerste jaren van de universitaire cursus. Er worden veel colleges gegeven om het basisniveau op te krikken. De hoeveelheid en de aard van de stof die bijgebracht wordt in de eerste jaren is debet aan het afhaken van een groot aantal studenten. Dit verklaart ten dele de grote belasting van de universiteit en het schoolse karakter van de

5 In het Franstalige gedeelte van Canada, Québec, staat de term *Baccalauréat* bijvoorbeeld voor een universitaire graad equivalent aan de Franse *Licence*.

cyclus vóór de *Licence*. Het is hierom voor docenten minder interessant zich met eerstejaars dan met verder gevorderden bezig te houden, hetgeen het effect van 'verschoolsing' van de onderbouw nog versterkt.

Om aan de numerieke sterkte van de studenten het hoofd te bieden, schept de regering nog altijd banen op de universiteit, terwijl in het overige onderwijs banen verdwijnen. Een andere maatregel die in het verleden bedacht is om de universiteit te ontlasten, is de creatie van het Franse equivalent van het HBO. Deze *Instituts Universitaires de Technologie* (IUT) bieden een opleiding die van meer praktische aard is. Het onderwijs is er een jaar korter en specifieker van aard dan op de universiteit. Vanwege de specificiteit van het onderricht, is het de IUT wel toegestaan te selecteren bij de toelating van studenten. Zij die niet het vereiste niveau van de IUT hebben en worden geweigerd, gaan vaak alsnog naar de universiteit. De universiteit wordt zo opgescheept met een groep studenten die *a priori* niet op de universiteit thuishoren. Aldus werkt de maatregel averechts.

Een ander interessant fenomeen zijn in dit verband de *Grandes Ecoles*. Wie in Nederland spreekt over bijvoorbeeld Cambridge, Oxford of Princeton, roept een beeld op van universitaire excellentie door strenge selectie en goede materiële voorzieningen. Dat in Frankrijk ook dergelijke 'kweekvijvers van kwaliteit' bestaan, is minder bekend. En het gaat hier bovendien niet om universiteiten. Welk beeld roepen termen als *X* en *Rue d'Ulm* op in Nederland? Geen, of althans niet dat van de *Grandes Ecoles* waar we het dan over hebben. De selectie van deze niet-universitaire instituten, begint al op de middelbare school. Op sommige lycea bereidt, na het eindexamen, een aparte afdeling de beste *éléments* voor op het toelatingsexamen van deze 'scholen'. In het jargon heten de twee voorbereidingsjaren voor de *Ecole Normale Supérieure* (what's in a name!) *hypokâgne* respectievelijk *khâgne*. Van de *khagneux* legt slechts een zeer kleine minderheid uiteindelijk het toelatingsexamen met goed gevolg af. Zij die het halen zijn letterlijk binnen, ook maatschappelijk. Om dit te bereiken, werken de *khagneux* als paarden. Een zo rigoureuze selectie is in Nederland ondenkbaar, zoals het ook voor een Nederlander nauwelijks voor te stellen is dat de universiteit *niet* het hoogste opleidingsniveau zou bieden. Voor de overige *Grandes Ecoles* bestaat een vergelijkbaar systeem met de soberder naam *classes préparatoires*. Het principe van selectie wordt niet in strijd geacht met het beginsel van gelijkheid. Het staat een ieder die het vereiste opleidingsniveau heeft vrij deel te nemen aan de toelatingsexamens. "La France a deux passions : l'égalité des chances et la sélection des élites", merkte *Le Monde* van 10 juni 1993 hierover op. De *Grandes Ecoles* (zoals de *ENA*, *ENS* en *St.-Cyr*⁶) staan in de formele hiërarchie onder de universiteit, maar in de praktijk ver erboven. Deze leerscholen der republikeinse elite vormen een niet te overtroeven concurrentie voor de universiteit. De briljantste geesten gaan in Frankrijk niet naar de universiteit.

6 ENA: *Ecole Nationale d'Administration*; ENS: *Ecole Normale Supérieure*; Saint-Cyr: militaire academie.

Deze situatie, waarin de universiteit 'concurrentie' ondervindt van opleidingen van zowel een lager als een hoger niveau, is van belang voor de maatschappelijke waardering van de universiteit. De intermediaire positie van de universiteit, beïnvloedt ook het functioneren ervan. De universitaire docenten zien de vorming van de geest als hoofddoel van de universiteit. In de praktijk blijkt echter dat het een van de belangrijke functies van de universiteit is om docenten op te leiden voor het middelbaar onderwijs. Tot voor kort vond circa zestig procent van de studenten Geschiedenis een baan als leraar. Dit is overigens een algemeen verschijnsel. De Franse universiteit heeft aldus een duidelijke maatschappelijke taak naast het vormen van een academische geest.

De Franse *démarche* om docenten op te leiden, verschilt aanzienlijk van de Nederlandse gang van zaken. De Franse procedure is sterk gecentraliseerd. Omdat alle docenten in het openbaar onderwijs in dienst zijn van het ministerie, is er een nationaal toelatingsexamen, het *concours*. Per jaar wordt het aantal en de graad van de nieuw aan te nemen docenten vastgesteld. Daarop wordt een *concours* uitgeschreven, waaraan studenten met een bepaald opleidingsniveau kunnen deelnemen.⁷ Gezien de fluctuatie van het aantal beschikbare banen enerzijds en het aantal deelnemers anderzijds, zijn de cijfers die beslissen over toelating tot het docentschap relatief. Het aantal studenten dat zich presenteert voor de *concours* neemt nog altijd toe, het aantal te werven docenten af. Dit verschijnsel doet zich voor het eerst sinds vijftig jaar voor. Het slagingspercentage voor de *concours* ligt rond de vijf procent. Daarnaast is de werkloosheid onder jongeren, ook die met academische scholing, schrikbarend hoog in Frankrijk. Een kwart van de jongeren is langere of kortere tijd werkloos.

Een factor die eveneens van belang is voor het begrip van het Franse systeem is de centralisatie. Universiteiten bestaan in Frankrijk al sinds de twaalfde eeuw. Met name in Parijs en het zuiden van het land bestaat een lange universitaire traditie. In de huidige verhoudingen wordt het prestige van een universiteit echter niet ontleend aan anciënniteit, maar aan de afstand tot het politieke centrum. Dit is ontegenzeggelijk Parijs. De meest prestigieuze universiteit van Frankrijk, de *Sorbonne*, en de *Grandes Ecoles* zijn van oudsher gevestigd in Parijs, al zijn er pogingen tot decentralisatie gedaan. *Paris et le désert français* is een gevleugelde term in dit kader. Ook een 'onschuldig' détail als de brievenbussen in Parijs geven een verhelderend inzicht in de verhoudingen. Links de post voor Parijs, rechts voor buitenland en provincies. Soms lijkt het onderscheid tussen buitenland en provincie ver te zoeken.

7 Het woord *Licence* verwijst naar de licentie of lesbevoegdheid voor de middelbare school tot de vierde klas (*Collège*), de *Maîtrise* is nodig voor het 'meesterschap' aan de bovenbouw van de middelbare school (*Lycée*).

Conclusie

De huidige structuur van de Franse universiteit draagt duidelijk de sporen van de jaren zestig. Toen werd de basis gelegd voor het maatschappelijke functioneren van het Franse systeem. De universiteit is daardoor slecht aangepast aan de huidige omstandigheden, waarbij (te) grote aantallen studenten instromen. De massaliteit van het onderwijs en de naar Nederlandse begrippen matige materiële voorzieningen zijn hiervan een gevolg.

De vergaande centralisatie heeft ook haar sporen nagelaten op de universiteit. De gecentraliseerde methode om docenten te werven, heeft als neveneffect dat werkloze docenten in Frankrijk niet bestaan. Een ieder die het voor de werving georganiseerde *concours* haalt, is meteen verzekerd van een baan. De studenten die bij de jaarlijkse 'nationale sollicitatieronde' worden geweigerd, blijven ten laste van de universiteit. Zij proberen vaak het volgende *concours* te halen.

Het nieuws in *le Monde*, dat ik in de inleiding aanhaalde, wekt om deze redenen verontrusting op de universiteit. De druk op het universitaire stelsel neemt toe zonder dat er duidelijke perspectieven zijn voor de docenten, noch voor hen die een universitaire graad halen. Voor de academische roeping is veelal te weinig geld beschikbaar, voor de professionele taak zijn er te weinig banen. Dit werkt een zeker *défaitisme* in de hand. Dat dit een algemeen Frans verschijnsel is, moge een (schrale) troost zijn.

De campus van Grenoble. De bibliotheek der wetenschappen, een typisch voorbeeld van de architectuur op de campus.